

ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο δεινός λόγιος, ο καλός ποιμένας

Το πρόσωπο του Αγίου Ευσταθίου, αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης (η γέννησή του προσδιορίζεται γύρω στο 1120 ενώ η κοίμησή του περίπου στο 1196), έμοιαζε μέχρι πρότινος περισσότερο με θρόλο παρά με ένα πραγματικό ιστορικό πρόσωπο. Ιδιαίτερα μάλιστα για όσους τον ταύτιζαν με το βιβλίο του «Παρεκβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα», το οποίο δεν έχει μεταφερθεί ποτέ στα νέα ελληνικά και έτσι παραμένει ουσιαστικά απλήσιαστο.

Ο Άγιος Ευστάθιος Θεσσαλονίκης μάς ήταν κυρίως γνωστός από τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη, από το στόμα του οποίου ακούσαμε πολλές φορές πως το βιβλίο του Θεσσαλονικιού ιεράρχη είναι το σημαντικότερο που γράφτηκε για τον Όμηρο.

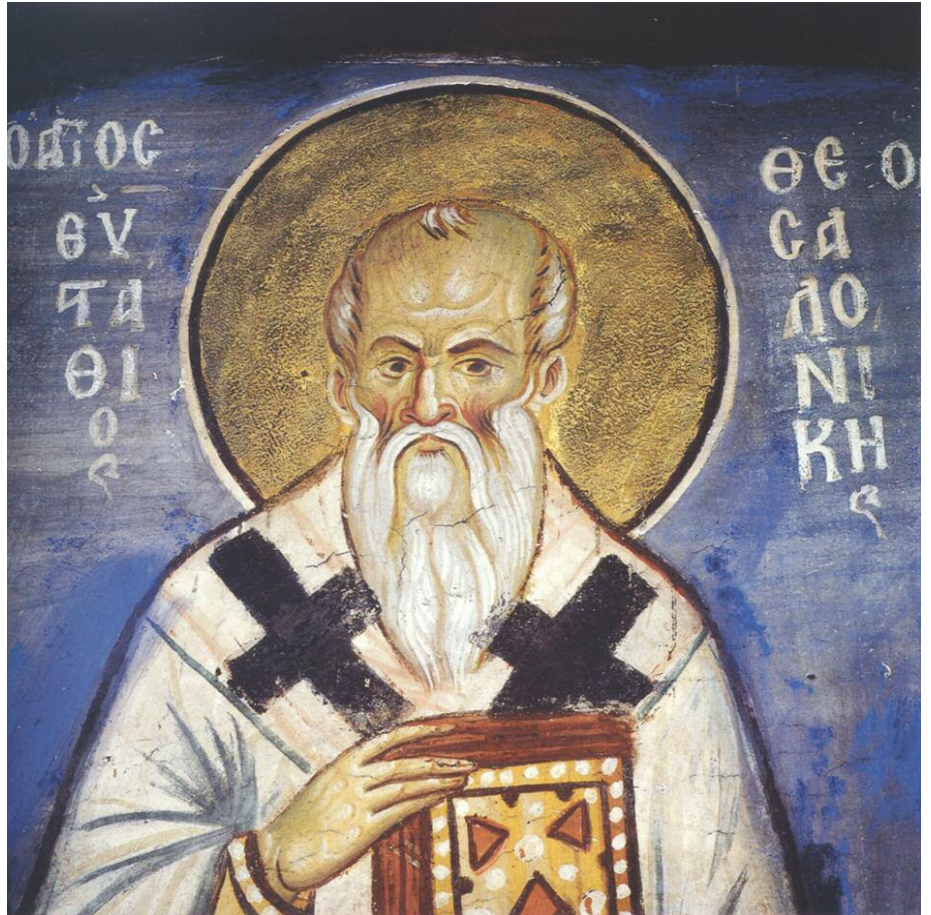
Αλλά και η αγιοκατάταξη του μεγάλου αυτού ιεράρχη, φιλολόγου και υπέρμαχου των Θεσσαλονικέων καθυστέρησε χαρακτηριστικά, αφού κατατάχθηκε επίσημα στη χορεία των αγίων της εκκλησίας μόλις το 1988. Η ύπαρξη βεβαίως εικόνων του, και μάλιστα τοιχογραφιών, σε διάφορα μοναστήρια του Άθωνα και αλλού, επιβεβαιώνουν «πρωτοδικώς» ότι αναγνωρίστηκε και του αποδίδονταν τιμές ως άγιος...

Πάντως πρέπει να πούμε πως ο κραταιός ελληνικός πολιτισμός έχει ένα τεράστιο ελάττωμα. Είναι απέραντος και ακανής, και έτσι είναι ιδιαίτερα δύσκολο να γνωρίζεις διεξοδικά όλες τις φάσεις και όλα τα κορυφαία πρόσωπα που τον συνθέτουν. Εντούτοις είναι ωραίο ότι κατά καιρούς μπορείς να ανακαλύπτεις, να συναντάς και να γνωρίζεις νέα κομμάτια και αποσπάσματα, ιδιαίτερες φάσεις και πρόσωπα που συμπληρώνουν το ατελείωτο ψηφιδωτό του. Η γνώση αυτής της άγνοιας δεν αποτελεί τροχοπέδη, αφού κάθε νέα «ανακάλυψη» προσφέρει έναν εκ βάθρων ανακινισμό της ελληνικής δημιουργίας, ιστορίας και παράδοσης, και αυτό σου διευρύνει διαρκώς την όρεξη, αν όχι την έξαψη, για νέες αναζητήσεις.

Μια αντίστοιχη γνώση άγνοιας έχουμε και για το βάθος πεδίου της ιστορίας και του πολιτισμού της Μητέρας Θεσσαλονίκης.

Ο ιδιότυπος πολιούχος των απανταχού ελληνιστών φιλολόγων αλλά και των Θεσσαλονικέων ανέπτυξε ιδιαίτερη φροντίδα για το ποιμνίο του, τόσο για την πνευματική του εξύψωση όσο και για την υλική του ευημερία. Του στάθηκε επίσης ως πραγματικός ταγός και ποιμένας κατά την άλωση της πόλης από τους Νορμανδούς (1185). Και δεν παρέλειψε να καταγράψει με πόνο ψυχής την εξιστόρηση της δεινής και σκληρής αυτής περιπέτειας της πόλης και των πολιτών της. Ο λόγιος ιεράρχης της Θεσσαλονίκης δεν έκλεινε τα μάτια στην πραγματική ζωή, ήξερε τι συνέβαινε δίπλα του και τολμούσε να καυτηριάζει την κοινωνική αδικία και να συγκρούεται με τους ισχυρούς.

Το ποικίλο έργο του μελετάται σ' ολόκληρο τον κόσμο. Οι συγγραφές του βεβαίως δεν εξαντλούνται στα ομηρικά έπη, ενώ, όπως αναφέρουν λαμπροί επιστήμονες, θεωρείται πρωτοπόρος και σε άλλους τομείς. Και να που για πρώτη φορά πραγματοποιείται ένα διεθνές διεπιστημονικό συνέδριο, που από τις 26 έως τις 28 Φεβρουαρίου θα φέρει στη Θεσσαλονίκη τους σημαντικότερους μελετητές του Ευσταθίου από όλη την Ελλάδα και τα πέρατα του κό-

«Άγιος Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», τοιχογραφία στην πρόθεση του καθολικού της μονής Βατοπεδίου (1312).

σμου, για να μας φανερώσουν στοιχεία από τον πλήρη βίο και το έργο του.

Στο αφιέρωμα της «Μακεδονίας» μέλη της επιστημονικής επιτροπής του συνεδρίου σκιαγραφούν την πολιτεία του Θεσσαλονικιού ιεράρχη, ο οποίος μοιράζει πλέον να ανασύρεται από τον θρόλο στην ιστορία και την πραγματικότητα ως ένας υπέρλαμπρος συμπολίτης μας και ένας πολίτης του σύμπαντος κόσμου - αλλά και πέραν της πραγματικότητας και της τάξης της φύσης, αφού ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Άγιος Ευστάθιος και μετά την κοίμησή του δεν εγκατέλειψε την πόλη και τον κόσμο και παρέμεινε για πάντα συμπαράστατης, θαυματοργώντας. Τόσο αγάπησε και δέθηκε με τον κόσμο, παρά τα ποικίλα ενδιαφέροντά του και τις ασχολίες του. Φαίνεται πως είχε αντιληφθεί πραγματικά την

ουσία των πραγμάτων και τον μίτο που τα συνενώνει όλα εν παροξισμό αγάπης.

Τώρα ήλθε η ώρα να τον καλέσουμε ξανά ανάμεσα μας και να τον υποδεχθούμε μαζί με τους λαμπρούς μελετητές του από όλο τον κόσμο. Καλώς να έλθουν!

Το συνέδριο με θέμα «Ευστάθιος Θεσσαλονίκης» διοργανώνουν οι «Φίλοι του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης», μαζί με επιστημονική επιτροπή που συστάθηκε για τον σκοπό αυτό και με τη συνδρομή του Κέντρου Ιστορίας του δήμου Θεσσαλονίκης. Η έναρξή του και η πρώτη συνεδρία θα γίνει την Πέμπτη 26 Φεβρουαρίου στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών στις 18.30, ενώ οι επόμενες συνεδρίες θα πραγματοποιηθούν στο Κέντρο Ιστορίας του δήμου Θεσσαλονίκης στις 27 και 28 Φεβρουαρίου.

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

T

Ένα συνέδριο μετά από 800 χρόνια

Κείμενο της δρος Μαρίας Τατάγια, μέλους της επιστημονικής επιτροπής του συνεδρίου «Ευστάθιος Θεσσαλονίκης»

ο συνέδριο για τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης είναι πλέον μια πραγματικότητα και σε λίγες ημέρες, στις 26-28 Φεβρουαρίου, φτάνουν στην πόλη μας από τις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου σημαντικές προσωπικότητες της κλασικής και της βυζαντινής φιλολογίας, δεινοί ελληνιστές που έχουν αφιερώσει τη ζωή τους στη μελέτη του έργου του: John Melville Jones (Σίδνεϊ Αυστραλίας), Franco Montanari (Γένοβα), Filippomaria Pontani (Βενετία), Lara Paganì (Γένοβα), Γεωργία Κολοβού (Παρίσι), Renzo Tosi (Μπολόνια), René Nünlist (Κολωνία), Baukje Van Den Berg (Αμστερντάμ), Eric Cullhed (Ουψάλα Σουηδίας), Aglæ Pizzone (Γενεύη), Εμμανουήλ Μπουρμπουχάκης (Πρίνστον ΗΠΑ), Γρηγόριος Παπαγιάννης (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), Μαρία Τζιτζιτζή (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), Paolo Odorico (Παρίσι), Παναγιώτης Αγαπητός (Λευκωσία), Δημοσθένης Στρατηγόπουλος (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), Michael Grünbart (Μίνστερ), Γεράσιμος Μέριας (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών), Paolo Cesaretti (Μπέργκαμο), Silvia Ronchey (Ρώμη).

Το ενδιαφέρον των ερευνητών, κυρίως εκείνων από τις άλλες χώρες, δείχνει την απήκηση της προσωπικότητας και του έργου του Ευσταθίου σε διεθνές επίπεδο. Πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι η έρευνα στο έργο του Ευσταθίου δεν περιορίζεται μόνο σε μελέτες παλαιότερων εποχών, αλλά συνεχίζεται και σήμερα από εξαιρετικούς, νέους στην ηλικία επιστήμονες, οι οποίοι εκπονούν διδακτορικές διατριβές σχετικές με τη ζωή και το έργο του Ευσταθίου σε πανεπιστήμια με μεγάλη παράδοση και διεθνές κύρος. Η βιβλιογραφία για τον Ευστάθιο εμπλουτίζεται χρόνο με τον χρόνο και παρουσιάζονται κάθε φορά νέα στοιχεία και κριτικές εκδόσεις των έργων του. Το συνέδριο αυτό της Θεσσαλονίκης είναι το πρώτο διεθνές συνέδριο αφιερωμένο αποκλειστικά στον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης και για τον λόγο αυτό ανταποκρίθηκαν όλοι οι επιστήμονες με μεγάλο ενθουσιασμό στην πρόσκληση της οργανωτικής επιτροπής. Όλοι θεωρούν ότι είναι μια μεγάλη στιγμή για την ανάδειξη του έργου του Ευσταθίου και είναι για αυτούς μια χρυσή ευκαιρία να παρουσιάσουν τα νεότερα πορίσματα της έρευνάς τους. Για την πόλη της Θεσσαλονίκης είναι η απόδοση ενός οφειλόμενου χρέους σε μία από τις κορυφαίες πνευματικές της φυσιογνωμίες.

Η οργάνωση του συνεδρίου

Η υλοποίηση αυτής της ιδέας, που την κυοφόρησαν οκτώ αιώνες και την ανέμενε η διεθνής επιστημονική κοινότητα για δεκαετίες, επιτεύχθηκε καταρχήν με το κύρος της επιστημονικής επιτροπής

Μαρία Τατάγια.

του συνεδρίου, την οποία αποτελούν διακεκριμένοι επιστήμονες του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο Βασίλειος Κατσαρός, ομότιμος καθηγητής ΑΠΘ, ο Richard Hunter, καθηγητής του Κέμπριτζ και πρόεδρος του συμβουλίου του ΑΠΘ, ο Αντώνιος Ρεγκάκος, καθηγητής του ΑΠΘ, ακαδημαϊκός, ο Δημήτριος Νικολακάκης, επίκουρος καθηγητής του ΑΠΘ, και ο Βασίλειος Σαρρής, δρ Φιλολογίας, εκπαιδευτικός. Το κύρος της επιστημονικής επιτροπής ήταν ο βασικός μοχλός που κινητοποίησε τους επιστήμονες στο εξωτερικό να δείξουν ενδιαφέρον για τη συμμετοχή τους στο συνέδριο. Η οργάνωσή του όμως ολοκληρώθηκε διότι πρυτάνευσε η αντίληψη ότι είναι απαραίτητο να συνεργαστούν οι φορείς της πόλης όχι μόνο για την επίτευξη ενός υψηλού στόχου, αλλά και για τη διάχυση της πληροφορίας στην κοινωνία. Η γνώση της πληροφορίας που μπορεί να βελτιώσει και να ωρμήσει τους πολίτες προσδίδει ουσιαστικό νόημα στην επιστημονική έρευνα, κυρίως στην περίπτωση των ανθρωπιστικών επιστημών, που σήμερα υπάρχει κάποια αμφισβήτηση για τη χρησιμότητά τους.

Όπως φαίνεται, σε αυτή την προοπτική το ΑΠΘ αξιοποίησε το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, αλλά και τους ιδιωτικούς φορείς, δίνοντας μια μοναδική ευκαιρία και πρόκληση στον εθελοντισμό. Ο φορέας αυτός είναι το Σωματείο Φίλων του Κέντρου Ιστορίας, που υποστηρίζει υλικά και ηθικά τους σκοπούς του ιδρύματος. Ο εκκεντρισμός του ιδιωτικού στοιχείου στα πνευματικά ιδρύματα, είτε πρόκειται για το πανεπιστήμιο είτε για ένα πνευματικό ίδρυμα της τοπικής αυτοδιοίκησης που παράγει γνώση και πολιτισμό, την εποχή της κρίσης που η οικονομική δυσπραγία τα θέτει σε κίνδυνο να περιπέσουν σε παρακμή, είναι αναγκαίος όπως το οξυγόνο στον ανθρώπινο οργανισμό. Αυτή είναι μια άλλη φιλοσοφία των πραγ-

μάτων, ένα άλλο μοντέλο, που αξίζει να προσέξουμε, μιας και βρισκόμαστε στην αρχή και στη δίνη του 21ου αιώνα, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ενδογενή και διεθνή οικονομική ύφεση, που περιορίζει τη χρηματοδότηση των πολιτιστικών ιδρυμάτων από τους κρατικούς φορείς. Επομένως, η συμμετοχή των ιδιωτικών φορέων και εθελοντών εξασφαλίζει με ασφάλεια και προπάντων χωρίς γραφειοκρατικές αγκυλώσεις την υλοποίηση πολιτιστικών γεγονότων προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Αποτέλεσμα αυτού του πραγματιστικού οράματος είναι το συνέδριο για τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, όπως απέδειξε η πράξη και η επιτυχημένη μέχρι στιγμής οργάνωσή του. Έτσι λοιπόν οφειλονται ευχαριστίες σε όλα τα μέλη του δ.σ. του Σωματείου Φίλων του Κέντρου Ιστορίας και ιδιαίτερα στον επίτιμο πρόεδρο και μεγάλο ευεργέτη του Κέντρου Ιστορίας Αναστάσιο Μπιλλη, στον πρόεδρο Νικόλαο Μακραντωνάκη, στον γενικό γραμματέα Θεόδωρο Δαρδαβέση και στον ταμία Χρήστο Παπανικολάου, καθώς και στο μέλος του δ.σ. Ευγενία Κούκουρα, που αφογκράστηκαν την ιστορική συγκυρία και αποφάσισαν να συμπεριλάβουν στις δράσεις του Σωματείου την οργάνωση και τη χρηματοδότηση του συνεδρίου.

Στη χρηματοδότηση του συνεδρίου συνέβαλε επίσης η επεξεύρεση του Γεωργίου Πορτοκαλιδή «Ioniaki Authentic Greek Tastes», η οποία ανέλαβε τις εκτιμήσεις που απαιτούνται για την προβολή του συνεδρίου. Με την εν λόγω χορηγία προβάλλεται ένα άλλο πρόσωπο της επιχείρησης αυτής, άξιο να αποτελέσει πρότυπο, που διακρίνεται ενταγμένο στην οργανική συνέχεια εκείνης της ιστορικής εμπειρίας που διασώζει τις αμεσότερες προσβάσεις στον πολιτισμό μας.

Συνδέει τον αρχαίο κόσμο με τον νέο ελληνισμό

Όλα αυτά τα οργανωτικά στοιχεία του συνεδρίου αποτελούν τη μία όψη του χρυσού νομίσματος. Η άλλη πλευρά είναι οι γόνιμες σκέψεις και η συνομιλία μας με την ιστορία της πόλης μας, η οποία προσέδωσε την προσωνυμία του «Θεσσαλονίκης» στην οικουμενική προσωπικότητα του Ευσταθίου. Και αυτός ο διάλογος με απέναντί την τοπική μας ιστορία είναι αναγκαίος, καθώς το έργο του Ευσταθίου εξακτινώνεται σε όλο το φάσμα της οικουμενικότητας του ελληνισμού, ενώ πολλοί από εμάς εδώ στη Θεσσαλονίκη ούτε καν υποψιαζόμαστε τα πραγματικά όρια της βυζαντινής παράδοσης της πόλης μας και την απέραντη κοσμο-

πολιτική έκφασή της, αφήνοντας την ασυγκράτητα αναξιοποίητη και ναρκωμένη. Ο λόγος αυτός της οικουμενικότητας του Ευσταθίου διακρίνει το συνέδριο από τις συντηρημένες συνάξεις των επιστημόνων. Ο Ευστάθιος με το έργο του συνδέει τον αρχαίο κόσμο με τον νέο ελληνισμό. Με τα συγγράμματά του, τη γλωσσική έρευνα και τις λαογραφικές καταγραφές καταδεικνύει τη συνέχεια του ελληνισμού από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο και στη συνέχεια στον νέο ελληνισμό, ο οποίος ανατέλλει ήδη από το τέλος του 12ου αιώνα. Έχει απόλυτο δικίο ο Κοραΐς που θεωρεί τον Ευστάθιο αρχηγό του νέου ελληνισμού. Ο Ευστάθιος διακρίνει τη ζωντανή συνέχεια των Ελλήνων στη γλώσσα, στα έθιμα και στη νοοτροπία. Εκτιμά ιδιαίτερα τη δημόσια γλώσσα, ακόμα και τη χυδαία, επιμένει σ' αυτήν και δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα ζητήματα που αφορούν τον λαϊκό βίο.

Η εργογραφία του Ευσταθίου ωστόσο δεν περιορίζεται μόνο στη φιλολογία. Είναι πολύ ενδιαφέρουσα και η πολιτική του φιλοσοφία. Η έννοια του λαού στο χρονικό της αλώσεως της πόλης από τους Νορμανδούς χρησιμοποιείται με πολιτικό νόημα και όχι με τη θεολογική του σημασία, που ταυτίζεται με τη διάκριση των μελών της ορθόδοξης εκκλησίας σε λαϊκούς και κληρικούς. Και είναι ίσως η πρώτη φορά στο Βυζάντιο που χρησιμοποιείται ο όρος αυτός με νοηματική διάσταση που απαντάται πολύ αργότερα στη συνταγματική ιστορία. Οι πολιτικές αντιλήψεις του είναι ριζοσπαστικές, με έντονη και προκλητική σθεναρότητα για την εποχή του κριτική στην κρατική εξουσία, η «άνοια» που αποτελεί είναι ενίοτε η αιτία των δεινών που πέφτουν πάνω στον λαό. Μετά από όλα τα παραπάνω, που αναφέρθηκαν με την απαιτούμενη συντομία, μπορούμε να μνησθούμε έστω και ελαχίστως στην οικουμενικότητα του έργου του Ευσταθίου και ταυτόχρονα να αναλογιστούμε πόσο έχουμε περιορίσει το εκτόπισμα της Θεσσαλονίκης μας στα γεωγραφικά της όρια. Δυστυχώς η περιφρόνηση των ριζών του παρελθόντος της πόλης σφραγίζει εν πολλοίς τις παρακμικές λεπτομέρειες του δημόσιου βίου και της κρατικής συμπεριφοράς. Το συνέδριο για τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, που αποτελεί ένα ιστορικό και πνευματικό γεγονός, είναι μια ευκαιρία έρευνας, προβληματισμού και μελέτης για το πώς μπορεί το έργο του να επηρεάσει την ιστορική πορεία της πόλης, τις πολιτικές διαμορφώσεις, τις κοινωνικές απαιτήσεις και τους προβληματισμούς της διάνοσης.

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

Ο

Ο άγιος της ελληνικής φιλολογίας

Κείμενο του Βασιλείου Αλ. Σαρρή, δρος Βυζαντινής Φιλολογίας, μέλους της επιστημονικής επιτροπής του συνεδρίου «Ευστάθιος Θεσσαλονίκης»

Ευστάθιος Θεσσαλονίκης συγκαταλέγεται αδιαμφισβήτητα ανάμεσα στις πιο σημαντικές προσωπικότητες που κόσμησαν με την παρουσία τους την πόλη της Θεσσαλονίκης και την τίμησαν ανά τους αιώνες. Επιφανής εκπρόσωπος της «Αναγέννησης» των Κομνηνών και από τους κύριους εκφραστές του χριστιανικού ανθρωπισμού στο Βυζάντιο, ο Ευστάθιος με το πολυποίκιλο έργο του μεσουρανή στο στερέωμα εκείνων των λογίων του Βυζαντίου που πιστοποιούν τη διαχρονική συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού, συνδέουν οργανικά τον αρχαίο με τον μεσαιωνικό ελληνικό κόσμο και προαναγγέλλουν τον επερχόμενο νέο ελληνισμό.

Ο Αδαμάντιος Κοραής, ο οποίος ως γνωστόν δεν έτρεφε ιδιαίτερη εκτίμηση για το Βυζάντιο και τον βυζαντινό πολιτισμό, στην περίφημη «Εισαγωγή» του στα «Αιθιοπικά» του Ηλιοδώρου, όπου και καταθέτει το όραμά του για την παιδεία του έθνους, σημειώνει για τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης:

«Εσπούδασα να κάμω τον παραλληλισμόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και της νέας ταύτης, την οποίαν λαλούμεν την σήμερον. Έλαβα το παράδειγμα από τον εξηγητήν του Ομήρου, τον Θεσσαλονίκην Ευστάθιον, και το παραγγέλλω εις τους φιλόλογους του γένους, όσοι έχουσι την σοφίαν και τον ζήλον του Ευσταθίου. Ο σοφός και κρίσιμος ούτος ιεράρχης, εις τον οποίον το Γένος, όταν αναλάβει, χρεωστέι να ανεγείρει εικόνας, κατεγίνετο εις το να εξηγή τον αρχηγόν και γενάρχην της ελληνικής σοφίας, τον Όμηρον» (Αδ. Κοραή, «Ηλιοδώρου Αιθιοπικών», μέρος Α', σ. μη/-μη/).

Ωστόσο, παρά την προτροπή του ορθολογιστή Κοραή, ο Ευστάθιος, το λαμπρό αυτό πνεύμα της ελληνοβυζαντινής παιδείας, δυστυχώς παραμένει παραθεωρημένος και άγνωστος ακόμη και στους ίδιους τους έλληνες φιλόλογους, αλλά και στην ίδια του την πόλη και στο πανεπιστήμιό της.

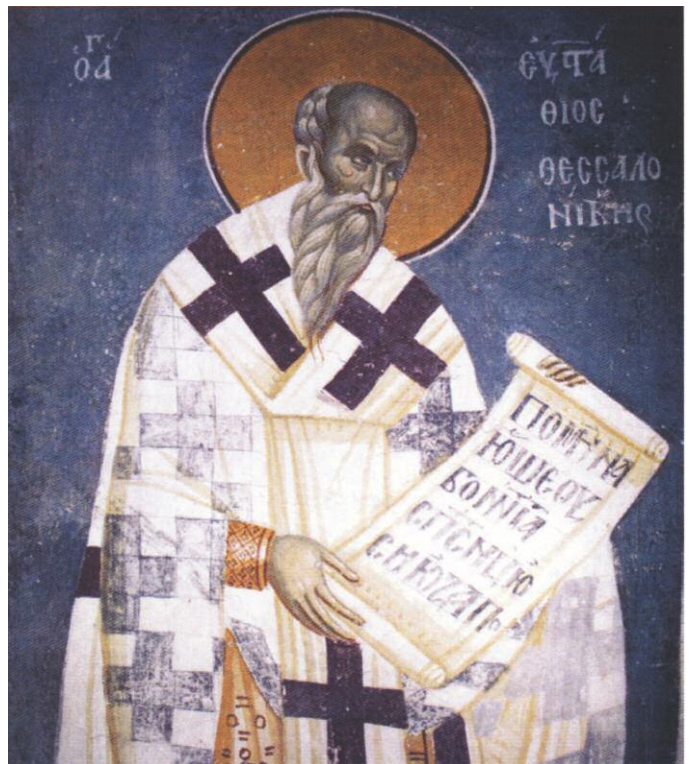
Όταν αναφερόμαστε στον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης δεν πρέπει να φέρνουμε στον νου μας τον τυπικό, σχολαστικό βυζαντινό φιλόλογο και υπομνηματιστή, ο οποίος, κλεισμένος στο ημίφως του δωματίου του, ασχολείται μονομερώς και ακατάπαυστα με την αντιγραφή των κειμένων της κλασικής αρχαιότητας, τη διόρθωση, τον σχολιασμό, τις κριτικές παρατηρήσεις. Όπως σημειώνει ο Κ. Krumbacher, «ο Ευστάθιος εξέρχεται εκ της ομηκλώδους ατμόσφαιρας, εις την οποίαν έζησαν τόσο άλλοι ακάριως την σοφίαν γεωργήσαντες σχολιασταί, και παρίσταται ενώπιον ημών όχι τόσο εις τον στενόν φιλολογικόν κλάδον όσον εις την ιστορίαν του πολιτισμού και των γραμμάτων της εποχής του».

Βασίλειος Αλ. Σαρρής.

Γέννημα θρέμμα της Κωνσταντινούπολης

Ο Ευστάθιος του «κατά Φλώρον», όπως αναφέρεται στην επιγραφή ενός λόγου του, γεννήθηκε, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, γύρω στο 1120 στην Κωνσταντινούπολη, η οποία υπήρξε ταυτόχρονα και η «λόγω θρεψαμένη», καθώς ήταν το αδιαμφισβήτητο πνευματικό κέντρο της αυτοκρατορίας, σε αντίθεση με την περιφέρεια, χωρίς να εξαιρείται και η Θεσσαλονίκη, η οποία επίσης υστερούσε σε παροχές και ευκαιρίες παιδείας. Τα πρώτα του γράμματα τα έλαβε στη σχολή της μονής της Αγίας Ευφημίας, όπου και στη συνέχεια εκάρη μοναχός. Οπωσδήποτε, όμως, οι σπουδές και τα ενδιαφέροντά του δεν περιορίστηκαν μόνο στο σχολείο της μονής. Η εξαιρετικά υψηλή του παιδεία μαρτυρεί ότι έλαβε και ανώτερη μόρφωση σε σχολές ιδιωτικές ή δημόσιες. Η Κωνσταντινούπολη τον ΙΒ' αιώνα, την εποχή της λαμπρής αναγέννησης των Κομνηνών με τον σαφή προσανατολισμό στα κλασικά πρότυπα, ήταν «πλήρης φιλολογούντων ανδρών» και ήταν απόλυτα φυσικό μέσα σε μια τέτοια κλασικίζουσα πνευματική ατμόσφαιρα ο Ευστάθιος στα σχολεία της εποχής, από τη στοιχειώδη έως την ανώτατη εκπαίδευση, να έλαβε μια ισχυρή φιλολογική κατάρτιση, η οποία ωστόσο βρισκόταν σε συνάρτηση με την ευρυμάθεια και την πολυμάθεια. Ο Ευστάθιος με τη μόρφωσή του ενσάρκωνει πλήρως το πρότυπο του «homo universalis» πολύ πιο πριν από την ιταλί-

«Άγιος Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», τοιχογραφία στον βόρειο τοίχο του ιερού Αγίου Νικίτα στο χωριό Τσούτσερ κοντά στα Σκόπια (πριν το 1316).

κή Αναγέννηση. Καθώς ο ίδιος ομολογεί: «Ου ξηρός γεγονός την σοφίαν... αλλά παντοδαπός πάσι γεγονός πράγμασι». Γνώσεις γλωσσικές, ιστορικές, λαογραφικές, γεωγραφικές, μαθηματικές, γνώσεις τεχνολογίας της εποχής διαθίβιζον το πληθωρικό έργο του.

Στην πανεπιστημιακή καρέδρα

Με το πέρας των σπουδών του χειροτονείται «διάκονος των πατριαρχείων», στη συνέχεια τιμάται με το εκκλησιαστικό αξίωμα «του επί των δεήσεων» και, λίγο πριν από τη χειροτονία του σε επίσκοπο Θεσσαλονίκης, του απονέμεται ο τίτλος του «δημοσίου διδασκάλου και του μαίετορος των ρητόρων», διορίζεται δηλαδή καθηγητής της ρητορικής στην Πατριαρχική Σχολή, το περίφημο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Κωνσταντινούπολης. Το διδακτικό του έργο και η παρουσία του στη Σχολή είχαν τέτοια επιτυχία, ώστε ο Ευστάθιος

«κλέος έσχε ευρύ... απάντων κείμενος στόμασι». Ακόμη και στον ιδιωτικό του χώρο, δηλαδή έξω από την αίθουσα διδασκαλίας, προσέτρεχε «η φιλόλογος νεολαία πάσα» και αναδεικνυόταν η κατοικία του σε ένα άλλο Μουσείο, μια νέα Ακαδημία, Στοά, Περίπατος. Στον «μελισσώνα» αυτόν του Ευσταθίου, όπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο Ευθύμιος Μαλάκης, «προσπίπταντο και αφίπταντο βοτρυδόν οσημέραι φιλόλογων σμήνη μύρια» και αυτό συνέβαινε γιατί ο λόγος του διδασκάλου Ευσταθίου, όπως αναφέρει στη «Μονωδία» του για τον Ευστάθιο ο Μιχαήλ Χωνιάτης, έσταζε νέκταρ και έμπαινε βαθιά στο μεδούλι των ακροατών, όπου αποτυπωνόταν για πάντα η σφραγίδα του και δεν ήταν δυνατόν να την ξεπλύνει το ποτάμι της λήθης.

Στην Πατριαρχική Ακαδημία ο Ευστάθιος δίδασκε όλη την πλειάδα των φιλολογικών μαθημάτων: ρητορική, φιλο-

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

σοφία, ερμηνεία κειμένων, ποιητική, μετρική, ετυμολογία, μυθολογία. Η φιλολογική αυτή πολυμέρεια του έδωσε τη δυνατότητα κατά την ερμηνεία των κειμένων να κατορθώνει μια σφαιρική, ολόπλευρη κειμενική προσέγγιση, όμοια με τις σύγχρονες μεθόδους διδακτικής των φιλολογικών μαθημάτων. Κατά τη μαρτυρία του Μιχαήλ Χωνιάτη, ο Ευστάθιος «ου γαρ της εν χερσί βιβλίου μόνης τον νουν ανέπτυσσε... αλλά γε και των άλλων πολλά ξυμφόρει παραμινύς». Όπως επισημαίνει η Παρασκευή Βαΐτση στη μελέτη της για τα «Πινδαρικά» του Ευσταθίου, «δίδασκε ερμηνεία, ανέλυε το κείμενο γραμματικά και συντακτικά, έκανε ετυμολογία λέξεων, ασχολείτο με τη μυθολογία και συζητούσε προβλήματα αισθητικά, ηθικά, ιστορικά, γεωγραφικά, ρητορικά». Σύμφωνα με μαρτυρία του Μανουήλ Μοσχόπουλου, ο Ευστάθιος στη διδασκαλία της ερμηνείας του κειμένου είχε τον ακόλουθο προγραμματισμό: στο αρχικό στάδιο ερμήνευε ποιητές, έπειτα λογογράφους (έργα σε πεζό λόγο) και, τέλος, ρήτορες.

Πέραν των άλλων, η επιτυχία της διδασκαλίας του Ευσταθίου οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στα ευφυολογήματα, καθώς ο ίδιος διέθετε γνήσια σατιρική φλέβα. Η παρεμβολή τους κατά τη διάρκεια της παράδοσης των μαθημάτων έκανε τη διδασκαλία του ευχάριστη, ξεκούραστη και θελκτική για το ακροατήριό του. Έτσι, κατά τον Μιχαήλ Χωνιάτη, μπορούσε ο μαθητής να περνά όλη την ημέρα κοντά του ευχάριστα στο σχολείο και να ξεχνά το σπίτι του, όπως ακριβώς αυτός που τρώει τον λάτσο. Τα ευφυολογήματα αυτά ήταν μάλιστα τόσο επιτυχημένα, ώστε τελικά έγιναν παροιμιώδη και ακούγονταν στους δρόμους της πόλης, καθώς οι φιλόλογοι τα διέδιδαν από στόμα σε στόμα.

Ο φιλόλογος Ευστάθιος

Για χάρη της διδασκαλίας των μαθητών του στην Πατριαρχική Σχολή ο Ευστάθιος έγραψε για σχολική κυρίως χρήση στη διάρκεια της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη καθαρά φιλολογικά συγγράμματα. Το πιο σημαντικό από αυτά είναι τα Σχολία του στην Οδύσσεια και στην Ιλιάδα («Παρεκβολαί εις την Ομήρου Οδύσειαν και Ιλιάδα»). Από τη σύνθεση του έργου αυτού αντιλαμβάνομαστε ότι η διδασκαλία των ομηρικών επών στη διδακτική του Ευσταθίου περιελάμβανε παρατηρήσεις:

- α.** γλωσσικές, συντακτικές και ετυμολογικές
  - β.** πραγματολογικού χαρακτήρα (ιστορικές, γεωγραφικές, λαογραφικές, πολιτιστικές)
  - γ.** αισθητικές (μετρικές παρατηρήσεις, σχήματα λόγου, στοιχεία δομής, αφηγηματική τεχνική)
  - δ.** θρησκευτικού χαρακτήρα (ηθικές, θρησκευτικές, μυθολογικές).
- Είναι φανερό ότι η διδακτική των ομηρικών επών του Ευσταθίου δεν υστερεί σε τίποτε από τα συστήματα διδακτικής των αρχαίων ελληνικών που ακολουθούμε σήμερα στα σύγχρονα σχολεία και, άρα, οι ισχυρισμοί ότι δόθηκαν κατά τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών

«Άγιος Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», τοιχογραφία στον βόρειο τοίχο του ιερού στον ναό του Αγίου Γεωργίου στο Στάρο Ναγκορίτσινο, κοντά στο Κουμάνοβο (1317/18).

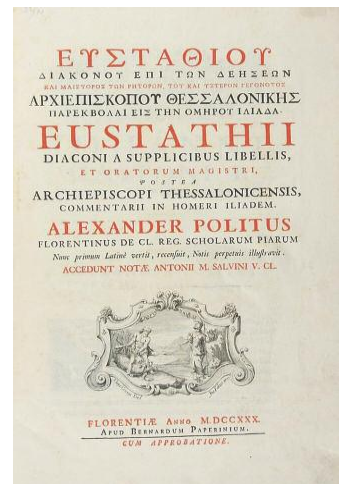

Αδαμάντιος Κοραΐς.

οι βυζαντινοί παραθεωρούσαν την ιστορική ερμηνεία και απολυτοποιούσαν τη γλωσσική, κατατυρανώνοντας τους μαθητές, είναι εντελώς αστήρικτη και αβάσιμη και αποτελεί προϊόν παραωχημένων πλέον ιδεολογικών προκαταλήψεων. Για σχολική και διδακτική χρήση προορίζονταν και τα Σχολία στον Πίνδαρο («Πινδαρικά παρεκβολαί»), έργο το οποίο

ο K. Krumbacher κατατάσσει «εις τα πολυτιμότεα δείγματα βυζαντινής πολυμαθείας». Δυστυχώς, από το έργο αυτό δεν μας σώζεται παρά μόνον ο πρόλογος, ο οποίος όμως αρκεί για να πιστοποιήσει την πρωτοφανή φιλολογική οξύδερκεια του Ευσταθίου. Πέρα από τα έργα αυτά, ο Ευστάθιος συγγράφει μια παράφραση του Γεωγραφικού Έπους του Διονυσίου του Περιηγητή με πλούσιο ερμηνευτικό σχολιασμό, έργο που μαρτυρεί τα ευρύτερα ενδιαφέροντα του Ευσταθίου, πέρα από τα στενά φιλολογικά, και τον αναδεικνύει ως έναν γεωγράφο της εποχής του.

Ο Ευστάθιος ως φιλόλογος έγραψε επίσης και σχολία στα επιγράμματα της «Παλατινής ανθολογίας», τα οποία δυστυχώς δεν έφτασαν ως τις μέρες μας. Το ενδιαφέρον του για το αρχαίο δράμα αποτυπώνεται στο έργο «Περί υποκρίσεως», που έγραψε όμως αργότερα ως επίσκοπος Θεσσαλονίκης, ενώ φαίνεται ότι από τον Ευστάθιο προέρχεται και ένα τμήμα από τα σχολία στην κωμωδία του Αριστοφάνη «Νεφέλαι». Σε όλα του τα φιλολογικά έργα είναι κατάδηλη η άριστη γνώση των αρχαίων πηγών και των σχολιαστών. Χάρη στη δική του πολυμάθεια και σοφία έφτασαν ως τις μέρες μας απολεσθεΐσις φιλολογικές γνώσεις, προερχόμενες κυρίως από την ελ-

«Ευσταθίου διακόνου επί των δεήσεων και μαιστόρος των ρητόρων του και ύστερος γεγονότος αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Παρεκβολαί εις την Ομήρου Ιλιάδα», έκδοση Φλωρεντίας.

ληνιστική περίοδο, και όλοι ομολογούν ότι πτυχές της ομηρικής ποίησης θα έμεναν για πάντα άγνωστες, αν δεν είκαμε τον ευφυή και συστηματικό φιλόλογο Ευστάθιο.

Από την Κωνσταντινούπολη στη Θεσσαλονίκη

Ο Ευστάθιος το 1174 εκλέγεται μητροπολίτης Μύρων της Λυκίας, επειδή όμως η άσημη μητρόπολη δεν τον ενθουσίαζε και επειδή στο μεταξύ χήρεψε ο μητροπολιτικός θρόνος της Θεσσαλονίκης, στο διάστημα 1174-1176 ή σύμφωνα με νεότερες απόψεις στο διάστημα 1177-1180 ο Ευστάθιος εκλέγεται μητροπολίτης Θεσσαλονίκης και αρχίζει γι' αυτόν και για το έργο του μια νέα περίοδος. Είναι βέβαιο ότι με την άφιξη του στη Θεσσαλονίκη έδειξε ενδιαφέρον για την ανόρθωση της παιδείας στην πόλη, η οποία δεν βρισκόταν σε ιδιαίτερα ικανοποιητικό επίπεδο, αν κρίνουμε από τη μαρτυρία του ότι στις μοναστηριακές βιβλιοθήκες της περιοχής δεν ήταν δυνατόν να βρει τα έργα του Γρηγορίου του Θεολόγου. Σύμφωνα με τον Π. Χρήστου, στη Θεσσαλονίκη υπήρξε ανέκαθεν μια ανώτερη σχολή υπό την αιγίδα της τοπικής εκκλησίας προσαρτημένη στον ναό της καθολικής εκκλησίας, δηλαδή στον ναό του Αγίου Δημητρίου. Τη σχολή αυτή τη βρήκε σε λειτουργία ο Ευστάθιος, τη βοήθησε να αναβιωστεί και την εξύψωσε σε τέτοιο επίπεδο, ώστε κατόρθωσε να προσελκύσει και μαθητές από ξένα μέρη και μάλιστα Σέρβους. Στη σχολή αυτή προφανώς δίδασκε και ο ίδιος ο Ευστάθιος και το γεγονός αυτό κυρίως ήταν που της έδωσε φήμη και αίγλη.

Στη διάρκεια της παραμονής του στη Θεσσαλονίκη και της επισκοπικής του θητείας ο Ευστάθιος έγραψε έργα που σχετίζονται με την επισκοπική του ιδιότητα και την πολυκύμαντη σχέση του με το ποίμνιο. Λόγοι εκκλησιαστικοί, εκκλη-

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

σιαστικοί ύμνοι, μονωδίες, εγκώμια αγίων, επιστολές, λόγοι με τους οποίους επιχειρεί να διορθώσει τα κακώς κείμενα του μοναχικού βίου, να στηλιτεύσει την εμπαθή στάση των αντιπάλων του ή να δηλώσει την αποστρόφη του για την υποκρισία τόσο στον εκκλησιαστικό όσο και ευρύτερα στον κοινωνικό χώρο. Τα έργα αυτά αναδεικνύουν τον Ευστάθιο ως ικανότατο ρήτορα, υμνογράφο, αγιολόγο, αλλά και ανυποχώρητο υπέρμαχο της αλήθειας, της δικαιοσύνης, της ευθύτητας και της εντιμότητας.

Η άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς

Από τα έργα της Θεσσαλονίκης αυτό που τον αναδεικνύει και τον καθιερώνει ως ιστορικό πλέον είναι η ιστορική του συγγραφή για την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς της Σικελίας το 1185. Στο έργο αυτό από την άποψη της σύνθεσης αναδεικνύεται όλο το πολυσύνθετο συγγραφικό ταλέντο του Ευσταθίου, αφού κατορθώνει να συγκεράσει την ιστορική μεθοδολογία και γραφή με στοιχεία αφηγηματικής λογοτεχνικής τεχνικής και σάτιρας, ώστε να κατορθώσει μια απaráμιλλη συνθετική δημιουργία, ένα «κράμα καινόν», καρπό μιας πραγματικής ιδιοφυΐας. Στο έργο αυτό, πέρα από την ιδιαίτερα νατουραλιστική απόδοση των σφαγών, των λεηλασιών, των βιαιοπραγιών στις οποίες προέβησαν με κτηνωδία οι Νορμανδοί σε βάρος του ποιμνίου του, πέρα από τον αυθόρμητο, ανεπιτήδευτο και γνήσιο εγκωμιασμό του ηρωισμού των Θεσσαλονικέων, ο Ευστάθιος δίνει ξεκάθαρα το κοινωνικό και πολιτικό του στίγμα. Θεωρεί ότι ο ίδιος είναι οργανικό μέρος του απλού ηρωικού λαού της Θεσσαλονίκης, διαχωρίζει τη θέση του από τους υψηλούς αυτοκρατορικούς αξιωματούχους της πόλης, τους οποίους σατιρίζει και γελοιοποιεί ως ανάξιους, ανίκανους και προδότες, και εκφράζει την αποστρόφη του για τον διεφθαρμένο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ανδρόνικο Α' Κομνηνό. Ως ιστορικός ο Ευστάθιος μπορεί και καταγγέλλει την αυτοκρατορική εξουσία της εποχής του γιατί, κατά δήλωσή του στη φιλοσοφημένη «προθεωρία» του έργου του, δεν είναι μόνο «συγγραφόμενος» αλλά και «χρωτισθείς τω κακώ». Δεν είναι ο συγγραφέας της πολυθρόνας που καταγράφει τα γεγονότα από χρονική απόσταση και μέσα στην ασφάλεια του δωματίου του. Είναι ο ματωμένος συγγραφέας επίσκοπος, ο οποίος γράφει το ιστορικό του έργο ενώ ακόμη οι Νορμανδοί βρισκονται μέσα στην πόλη και την καταστρέφουν. Ο Ευστάθιος, ζώντας και γράφοντας άμεσα τα γεγονότα, καταθέτει τον γνήσιο θρήνο του για τα πάθη των συμπολιτών του και την αγωνία του για την έκβαση της περιπέτειας της πόλης. Από άποψη αφηγηματολογική εμφανίζεται στη συγγραφή ένας ηρωοποιημένος αφηγητής. Ο συγγραφέας συμμετέχει ενεργά στην ιστορία. Στην ιστορική συγγραφή του Ευσταθίου δεν υφίσταται το ηθικό δίλημμα «δράση ή γραφή», «πένα ή ξίφος», που αντιμετωπίζουν πολλοί νεότεροι συγγραφείς, κα-

«Άγιος Δημήτριος», φορητή εικόνα (λεπτομέρεια), τέλος 16ου - αρχές 17ου αι. Μουσείο Αντιβουνιώτισσας, Κέρκυρα.

θώς η γραφή είναι μέρος και προϊόν της δράσης και η δράση συνοδοιπόρος της γραφής. Εναλλάσσοντας συχνά την πρωτοπρόσωπη με την τριτοπρόσωπη αφήγηση, εμφανίζεται μέσα στο κείμενο να αφήνει το επισκοπείο του και να πολεμά στις επάλξεις μαζί με τους ιερείς και όλο το ανθρώπινο δυναμικό της τοπικής εκκλησίας. Μετά την άλωση τον βλέπουμε να συλλαμβάνεται και να οδηγείται αιχμάλωτος μπροστά στον αρχηγό των Νορμανδών. Παρά τις απειλές και τους εκβιασμούς δεν κάμπτεται το φρόνημά του και με το θάρρος και την παρρησία που τον διακρίνει απαιτεί από τους κατακτητές την άμεση κατάπαυση των λεηλασιών. Και όλα αυτά τα υπέφερε ενώ είχε τη δυνατότητα να αναχωρήσει με ασφάλεια για την Κωνσταντινούπολη μαζί με τη συνοδεία του, πριν από την άλωση από τους Νορμανδούς. Προτίμησε ως γνήσιος ποιμένας να παραμείνει, να αγωνιστεί και να κακοπαθήσει για το ποιμνίό του. Όπως σημειώνει ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων Β', «και μόνον διά την ηρωικήν ταύτην στάσιν του κατά την τραγικήν περίοδον της αλώσεως της πόλεως, η Θεσσαλονίκη θα ώφειλε εις τις διπλές αιωνίαν την ευγνωμοσύνην της εις τον μέγαν ιεράρχην αυτής».

Επίσκοπος υπέρ του λαού και άγιος

Ο Ευστάθιος δεν ήταν τυπική περίπτωση επισκόπου. Αγωνίστηκε για το ποιμνίό του ποικιλότροπα. Στηλιτεύοντας την κοινωνική αδικία, τις φορολογικές ατα-

θαλίες, την οικονομική εκμετάλλευση των πλουσίων τοκογλύφων σε βάρος των φτωχών δανειστών, την αυθαιρέση της εξουσίας έναντι του λαού. Ο ίδιος θεωρεί πως είναι ως ένας από το λαό και εξαιρεί το «λαϊκόν σύστημα» της πόλης, στο οποίο προσδίδει πολιτική χροιά. Από την άποψη αυτή έχουν εξαιρετική σημασία οι ιδιαίτερα προσδευτικές, ρηξικέλευθες και τολμηρές για την εποχή πολιτικές και κοινωνικές του απόψεις, οι οποίες τον καταξιώνουν ως ένα ελεύθερο και φωτισμένο πνεύμα, έναν μεγάλο ανθρωπιστή του καιρού του.

Ο Ευστάθιος, παρά την υψηλή κλασική του παιδεία, παρά την αγάπη του για την αττικίζουσα γλώσσα, παρά την αριστοκρατική του καταγωγή, αγάπησε τον απλό βυζαντινό λαό, γι' αυτό και διάσπαρτες στα έργα του συναντούμε πολλές παρατηρήσεις για τη δημόδη γλώσσα των παιδεία, παρά την αγάπη του για την αριστοκρατική του καταγωγή, αγάπησε τον απλό βυζαντινό λαό, γι' αυτό και διάσπαρτες στα έργα του συναντούμε πολλές παρατηρήσεις για τη δημόδη γλώσσα της εποχής του και αντλούμε λαογραφικές πληροφορίες για τις συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα του ιδιωτικού βίου των Βυζαντινών. Στη σπουδή αυτής της πολύτιμης πτυχής του έργου του Ευσταθίου σημαντική είναι η συμβολή του Φαίδωνος Κουκουλέ με τις μελέτες του «Ευσταθίου Θεσσαλονίκης τα Γραμματικά» και «Ευσταθίου Θεσσαλονίκης τα Λαογραφικά», όπου ο Ευστάθιος αναγνωρίζεται τόσο «ως γραμματικός της επί των χρόνων του δημόδους γλώσσης» όσο και ως ο σπουδαιότερος πρόδρομος της σύγχρονης λαογραφικής έρευνας με έντονη τη συνειδηση της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού.

Ως τελική κατάθεση, επισημαίνουμε ότι ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης τιμήθηκε ως άγιος και μάλιστα ως θαυματουργός άγιος από τον λαό της πόλης του, αλλά και καθολικά της Μακεδονίας, σχεδόν αμέσως μετά τον θάνατό του (πιθανόν το 1196). Το γεγονός αυτό μαρτυρεί τη λαϊκή αναγνώριση της αρετής του, αλλά και των αγώνων και των θυσιών του για το ποιμνίό του και την πόλη. Εικαστικές του παραστάσεις ως αγίου έχουμε από πολύ νωρίς και όχι μόνο στον ελλαδικό χώρο, γεγονός που καταδεικνύει ότι ο Ευστάθιος δεν ήταν απλά ένας τοπικός άγιος. Τη μορφή του συναντούμε αγιογραφημένη στην πρόθεση του καθολικού της μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους (1312), στο ιερό της εκκλησίας του κράλη στη μονή Studenica (1314), στο ιερό του ναού του Αγίου Νικήτα κοντά στα Σκόπια (1315), στον Άγιο Γεώργιο στο Κομάνοβο (1317/18) και στο καθολικό της μονής Gracanica στην Πρίστινα (1321). Έμεινε γνωστός στην ιστορία της εκκλησίας για τη σεμνότητα και τον ασκητικό του βίο, για την αυτοθυσία για το ποιμνίό του, για το ακέραιο του χαρακτήρα του, για την παρρησία, το θάρρος του και προπάντων τη μύηση του τόσο στην ανθρωπίνη όσο και στη θεϊκή σοφία. Ένας φιλόλογος άγιος της Θεσσαλονίκης. Έχουμε και εμείς χρέος, οι φιλόλογοι της Θεσσαλονίκης, να τον τιμούμε, να τον θυμόμαστε και κυρίως να μελετούμε το έργο του, κατά το πρότυπο του «φιλευσταθίου» Αδαμαντίου Κοράη.

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

Να αξιοποιήσουμε αυτή τ

Με τον επίκουρο καθηγητή του ΑΠΘ Δημήτριο Η. Νικολακάκη, μέλος της επιείχαμε μια ιδιαίτερα διαφωτιστική συζήτηση για την κορυφαία αυτή προσωπικό

την αρχή της συνομιλίας μας του ζητήσαμε να σχολιάσει την άρρηκτη και εσσει σύνδεση της πολυτάλαντης πνευματικής προσωπικότητας του Αγίου Ευσταθίου με την πόλη που μεταφέρει τη μνήμη της στα πέρατα της οικουμένης και μας είπε:

«Ο Άγιος Ευστάθιος ο του Καταφλών υπήρξε πράγματι μια εξέχουσα προσωπικότητα του 12ου αιώνα. Πατέρας της εκκλησίας, καθηγητής της γραμματικής, μαίστωρ των ρητόρων, αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης αλλά και ιστορικός της πόλης που συνέδεσε αναπόσπαστα το όνομά του με αυτή. Αξίζει να σημειωθεί ότι η φήμη του ως εξάρτου λογίου και δασκάλου οδήγησε πολλούς φερέλπιδες νέους να ενταχθούν στον κύκλο των μαθητών του. Ορισμένοι από αυτούς διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα εκκλησιαστικά πράγματα, όπως ο Μιχαήλ Χωνιάτης ως μητροπολίτης Αθηνών. Σημαντική και ευρέως γνωστή είναι η προσφορά του στα φιλολογικά γράμματα. Χαρακτηρίζεται ως μέγας ομηριότης εξαιτίας της εκτεταμένης ενασχόλησής του με τα έργα του μεγάλου ραψωδού. Διάσημη είναι και η γλαφυρή περιγραφή που μας παρέδωσε για την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς το 1181. Πρόκειται για σημαντικό έργο, όπου δίπλα στην ιστορική αφήγηση μιας εξόχως δυσάρεστης συγκυρίας για την πόλη παρέχονται πληροφορίες για την τοπογραφία της Θεσσαλονίκης, για κτίρια και ναούς, τα ίκνη των οποίων σήμερα αναζητούνται. Σκιαγραφείται δηλαδή η φυσιογνωμία της βυζαντινής Θεσσαλονίκης του 12ου αιώνα, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για την αναψηλάφηση της ιστορίας της. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τον Ευστάθιο η Θεσσαλονίκη δεν είναι μια απλή πόλη, δεν είναι μόνον η δεύτερη πόλη της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Είναι, όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος, μακάρον γη».

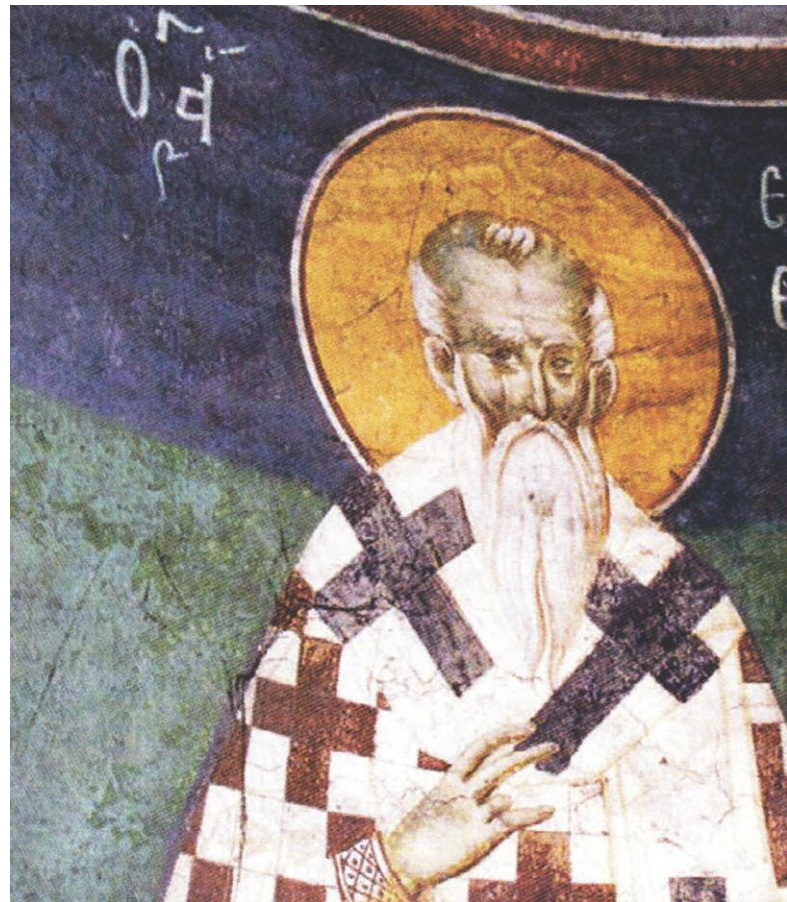
Παρ' όλα αυτά στην πόλη του δεν είναι τόσο γνωστός. Τι φταίει για αυτό;
Αν το ερώτημά σας αναφέρεται στο επιστημονικό δυναμικό της πόλης, τότε θα σας απαντούσα ότι ο Άγιος Ευστάθιος είναι γνωστός. Αναγνωρίζεται από τους φιλόλογους, τους ιστορικούς, τους θεολόγους αλλά και όσους ασχολούμαστε με την οικονομία, το δίκαιο, την κοινωνιολογία. Αυτός ήταν ένας από τους λόγους που μας ώθησαν στη διοργάνωση ενός συνεδρίου προς τιμήν του. Άλλωστε, όπως μπορείτε να διαπιστώσετε, ο τίτλος του συνεδρίου είναι λιτός, «Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», υπονοώντας βεβαίως ότι δεν χρειάζονται περαιτέρω συστάσεις. Αν πάλι το ερώτημά σας αφορά στο ευρύ κοινό της

Δημήτριος Η. Νικολακάκης.

πόλης, τότε η μόνη απάντηση που κωρεί είναι ότι ο Ευστάθιος είναι τόσο αναγνωρίσιμος όσο και άλλες προσωπικότητες του βυζαντινού παρελθόντος της πόλης.

Με αφορμή όμως την ερώτησή σας νομίζω ότι αξίζει να επισημανθούν κάποια πράγματα. Όπως πληροφορεί ο Νικήτας Χωνιάτης, ο Ευστάθιος καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς, αλλά και αργότερα, στάθηκε με σθένος και αποφασιστικότητα στο πλευρό του λαού της πόλης. Παρά ωστόσο την αγάπη του για τη μητρόπολη που ποίμανε, ο Ευστάθιος βρέθηκε, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της αρχιεπισκοπικής του δράσης, αντιμέτωπος με προβλήματα που δημιουργούνταν κυρίως από το ποίμνιό του. Ο ίδιος αναφέρει ότι δεν ήταν αγαπητός στους ισχυρούς της τοπικής κοινωνίας, οι οποίοι ενοχλούνταν από την ιδιαίτερη μέριμνα που επεδείκνυε για τους ασθενέστερους. Δημιουργήθηκαν έριδες που έλαβαν ιδιαίτερες διαστάσεις, αν αναλογιστεί κανείς ότι ενίοτε χαρακτηρίζονταν ως «πόλεμος», ενώ συχνά καλούνταν άνθρωποι από την Κωνσταντινούπολη για να διευθετήσουν τα πράγματα ή ακόμη και για να ισχυροποιήσουν τη θέση του μητροπολίτη στην ίδια του τη μητρόπολη. Ο ίδιος μάλιστα αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Θεσσαλονίκη, όταν η εκθρόνιση προς το πρόσωπό του πήρε τη μορφή απαγγελίας συγκεκριμένων και επώνυμων κατηγοριών - για την εξέταση ορισμένων απ' αυτές συστάθηκε και ειδική επιτροπή επισκόπων. Πάρα ταύτα, πολύ νωρίς μετά τον θάνατό του ο τάφος του γίνεται πόλος έλξης ασθενών που προσφεύγουν εκεί

για να θεραπευτούν. Η απόδοση τιμής στο πρόσωπό του γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση τον 14ο αιώνα στη Θεσσαλονίκη, στο Άγιον Όρος και στη Σερβία. Η επίσημη αγιοκατατάξη του βεβαίως γίνεται μόλις το 1988, είναι προφανές όμως ότι στη συνείδηση του λαού ο Ευστάθιος αναγνωριζόταν ως άγιος πολλούς αιώνες νωρίτερα.

Έχει απονεμίσει η Θεσσαλονίκη μέχρι τώρα στον Άγιο Ευστάθιο ανάλογη τιμή με το έργο και την προσφορά του στην πόλη;

Υπάρχουν πτυχές της πολυσχιδούς δράσης του Ευσταθίου που παραμένουν δυσαναγνώστες, κι αυτό είναι κάτι που επιχειρείται με το συνέδριό μας: να αναδειχθούν δηλαδή από τους ειδικούς ερευνητές οι δράσεις του εκείνες, που η προσέγγισή τους απαιτεί ειδικό επιστημονικό υπόβαθρο. Είναι βεβαίως αλήθεια, και πρέπει να το ομο-

λογήσουμε, ότι ο εορτασμός της μνήμης του τελεί στη σκιά της τιμής που αποδίδεται στους δύο μεγάλους πολιούχους αγίους της Θεσσαλονίκης, τον Άγιο Δημήτριο και τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά. Ίσως θα πρέπει πλάι στα Δημήτρια η πόλη μας να αρχίζει να εορτάζει και τα «Ευστάθια» προς τιμήν ενός αγίου, στο πρόσωπο του οποίου το χριστιανικό εκκλησιαστικό φρόνημα συμβαδίζει με τη δημιουργική αφομοίωση της αρχαίας ελληνικής κλασικής κληρονομιάς.

Ποια στοιχεία από τη ζωή και το έργο του μελετά η επιστημονική κοινότητα;
Η προσωπικότητα του Αγίου Ευσταθίου έχει προ πολλού κεντρίσει το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας. Εκδόσεις έργων του μνημονεύονται ήδη από τον 19ο αιώνα, ενώ αναθεωρημένες εκδόσεις συνεχίζουν να βλέπουν το φως της δημοσιότητας μέχρι και σή-

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

ην πολύτιμη κληρονομιά

στημονικής επιτροπής του συνεδρίου για τον Άγιο Ευστάθιο Θεσσαλονίκης, τη

«Άγιος Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», τοιχογραφία στην πρόθεση του καθολικού στην μονή Γκρατσάνιτσα, κοντά στην Πρίστινα (1321).

μερα. Είναι γνωστή η ενασχόληση του Alexander Kazhdan με τον βίο του Ευσταθίου. Αλλά και πέρα από τα εκδοτικά πονήματα, σημαντικός είναι και ο αριθμός κυρίως άρθρων και κεφαλαίων σε συλλογικούς τόμους που αφορούν το έργο του. Είναι πάντως γεγονός ότι δεν έχει ακόμη παρουσιαστεί μια συνθετική συγγραφή για τον ιεράρχη λόγο της Θεσσαλονίκης. Παράλληλα, τη σύγχρονη έρευνα απασχόλησαν και στοιχεία που αρούνται από τα έργα του και αφορούν σε προσωπικότητες της εποχής του, επί παραδείγματι στον αυτοκράτορα Μανουήλ Α' ή τον μπτροπολίτη Αθηνών Νικόλαο Αγιοθεοδώρι-τη. Μέσα από τα έργα του, επίσης, αν-

λούνται πληροφορίες οικονομικού ενδιαφέροντος, ανινεύονται κοινωνικά προβλήματα της εποχής του αλλά και θέματα εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντίου.

Σημαντική παράλειψη θα ήταν να μην αναφερθεί η ενασχόληση με τις θεολογικές πραγματείες του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης κυρίως σε ό,τι αφορά τη μοναστική ζωή. Θα ήθελα ωστόσο να επισημάνω και κάτι ακόμη, που νομίζω ότι δεν έχει αξιοποιηθεί επαρκώς όσον αφορά το έργο του. Ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης αποτελεί μια εξαιρετική πηγή για ζητήματα κανονικού δικαίου, τα οποία κλήθηκε ο ίδιος ή άνθρωποι του περιβάλλοντός του να αντιμετωπίσουν, όπως είναι περιπτώσεις εκκλησιαστικού ασύλου, ιεροσυλίας, παράλληλης ενασχόλησης κληρικών με κοσμικά επαγγέλματα, ζητήματα διαχείρισης εκκλησιαστικής περιουσίας κ.ά. Στη γραμματεία του Ευσταθίου θα πρέπει, νομίζουμε, να προσθέσουμε και τη μοναδία που εκφώνησε ο Ευθύμιος Μάλακας μετά τον θάνατό του, όπως επίσης και τον επιτάφιο λόγο του Μιχαήλ Χωνιάτη.

Γιατί πιστεύετε ότι δεν έχει μεταφερθεί ακόμη στα νέα ελληνικά το ιδιαίτερα σημαντικό έργο του Αγίου Ευσταθίου για τον Όμηρο; Έχει κάποια σχέση με τη δύσκολη γλώσσα του; Μήπως ήλθε η ώρα, με την ευκαιρία και του συνεδρίου, να επιχειρηθεί κάτι τέτοιο;

Χαίρομαι που στην ερώτησή σας χρησιμοποιείται ο όρος μεταφορά. Πράγματι, πρόκειται για μεταφορά κειμένων από μια αρχαιότερη μορφή γλώσσας στη νεότερη της εκδοχή. Αυτό από μόνο του ακούγεται ενθαρρυντικό για την αναδοχή του συγκεκριμένου εγχειρήματος. Είναι αλήθεια ωστόσο ότι η γλώσσα του Ευσταθίου είναι δυσνόητη. Μοιάζει περισσότερο με ποιητική έκφραση παρά με ιστορική γραφή ή εκκλησιαστικό λόγο. Η κατανόησή της όμως περνάει μέσα από την κατανόηση της ομηρικής γλώσσας. Όμηρος και Ευστάθιος μοιάζουν να διατηρούν μεταξύ τους έναν εσωτερικό πνευματικό δεσμό τόσο ισχυρό και βαθύ, που να επιτρέπει σε μας τους νεότερους να προσεγγίζουμε τον έναν διά του άλλου. Θα ήταν ενδιαφέρουσα και γοητευτική συνάμα, επί παραδείγματι, η εκ του παραλλήλου ανάγνωση του έπους της άλωσης της Τροίας και της ιστορίας της αλώσεως της Θεσσαλονίκης.

Η μεταφορά στη νέα ελληνική γλώσσα όχι μόνο των κειμένων του Ευσταθίου για τον Όμηρο αλλά και του συνόλου του έργου του είναι μια εξαιρετικά επίπονη διαδικασία και φυσικά μακροχρόνια. Απαιτεί τη σύμπραξη πλειάδας ερευ-

νητών διαφόρων ειδικοτήτων, οι γνώσεις των οποίων αποτελούν βασικά εργαλεία κατανόησης του νοήματος κάθε ιδιότυπης λέξης που απαντά στον Ευστάθιο. Αξίζει να μνημονευθεί ότι η εξαιρετική δουλειά του καθηγητή Melville Jones, που μετέχει στο συνέδριο, ο οποίος μας έδωσε τη μετάφραση του ιστορικού της αλώσεως της Θεσσαλονίκης στην αγγλική γλώσσα, συνοδεύεται από υπομνηματισμό λέξεων και εκφράσεων που καθιστούν εύληπτα τα γεγονότα του 12ου αιώνα από τον μελετητή του 20ού και 21ου αιώνα. Μεταφράσεις των Λόγων, των Ομιλιών και των Επιστολών του Ευσταθίου παραδίδονται και στη γερμανική γλώσσα. Με λυπεί επομένως το γεγονός ότι δεν έχουμε ακόμη καταφέρει να παρουσιάσουμε τη μεταφορά τους στη νέα ελληνική. Ας μην ξεχνάμε πάντως ότι η επιστημονική κοινότητα μέχρι πρόσφατα διέθετε παλιές εκδόσεις του έργου του Ευσταθίου. Μόλις το 2000 κατατέθηκε από τον P. Wirth έκδοση των ελασσόνων έργων (Opera minora) του σεβαστού ιεράρχη της πόλης μας, ενώ μόλις το 2006 παρουσιάστηκε από τον K. Metzler η έκδοση της περίφημης «Επίσκεψης βίου μοναχικού», η οποία είχε λίγο νωρίτερα αποδοθεί στη νέα ελληνική γλώσσα.

Προσπάθειες γίνονται. Θα πρέπει όμως να συνειδητοποιήσουμε εναργέστερα ότι δίπλα στην κειμενική παράδοση της γραμματείας του Αγίου Δημητρίου και στα φωτισμένα πνευματικά έργα του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, η Θεσσαλονίκη του 12ου αιώνα έχει κληροδοτήσει και τον θησαυρό των πραγματικών και ομιλιών του Αγίου Ευσταθίου, για τον οποίο οφείλουμε να επιδείξουμε την προσήκουσα μέριμνα. Έχω τη γνώμη ότι ήλθε πλέον το πλήρωμα του χρόνου να αξιοποιήσουμε όσο μεγαλύτερο τμήμα μπορούμε από την πολύτιμη αυτή κληρονομιά, που βαρύνει τις επιστημονικές μας πλάτες και ελέγχει τη συνειδησή μας ως μελών της τοπικής κοινωνίας.

Το διεθνές διεπιστημονικό συνέδριο που θα πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη στο τέλος Φεβρουαρίου τι χαρακτηριστικά θα έχει; Και ποιες πλευρές της ζωής και του έργου του Ευσταθίου θα μελετήσει;

Στο τρίήμερο διεθνές επιστημονικό συνέδριο κλήθηκαν φιλόλογοι, ιστορικοί, θεολόγοι και νομικοί, προκειμένου να παρουσιάσουν με τη μέθοδο και την ορολογία της επιστήμης τους τους τύπους της συγγραφικής δραστηριότητας του Ευσταθίου. Τον ίδιο και την εποχή του αναζητούμε να κατανοήσουμε μέσα από τα έργα του. Πρόκειται για μια υψηλό

Προοίμιο σειράς δράσεων

Θα υπάρξει συνέχεια με ένα επόμενο συνέδριο ή κάποιες άλλες δραστηριότητες γύρω από τον λόγο ιεράρχη της Θεσσαλονίκης;

Η πρόθεσή μας είναι να καταστήσουμε γνωστό το έργο του Ευσταθίου στο ευρύ κοινό της πόλης μέσα από τις ερευνητικές εργασίες καταξιωμένων επιστημόνων, μια και προς το παρόν τα κείμενα του μεγάλου αυτού ανδρός είναι γραμμένα σε μια δυσνόητη γλώσσα. Πρόθεσή μας είναι να ενεργοποιήσουμε διαδικασίες διεπιστημονικού διαλόγου με φιλόλογους, ιστορικούς, νομικούς, αρχαιολόγους, για να παραδώσουμε στους πολίτες της Θεσσαλονίκης μια ολοκληρωμένη μεταφορά των έργων του ιεράρχη στη σύγχρονη γλώσσα, συνοδευόμενη από πραγματολογικούς σχολιασμούς. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας θεωρείται εξαιρετικά πιθανή η οργάνωση και άλλων σχετικών συνεδρίων, ίσως κάθε φορά περισσότερο στοχευμένων σε μια συγκεκριμένη περιοχή δράσης ή συγγραφής του Ευσταθίου.

Τιμώντας τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Ευστάθιο θα μπορούσαμε να πούμε ότι το διεθνές συνέδριο που πραγματοποιείται σε λίγες ημέρες αποτελεί το προοίμιο μιας σειράς δράσεων που ως ραφωδίες ευελπιστούμε να συνθέσουν ένα επιστημονικό έπος-δίκτυο περί της μελέτης του Ευσταθίου και του έργου του, με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

επιπέδου επιστημονική εκδήλωση, στο πλαίσιο της οποίας ο Ευστάθιος αναγνωρίζεται, ερμηνεύεται, κατανοείται, αφομοιώνεται. Χαίρω ιδιαίτερος που εξέχουσες προσωπικότητες του διεθνούς επιστημονικού στερεώματος ανταποκρίθηκαν άμεσα και εκθύμισαν στην πρόσκληση που τους απευθύνθηκε για να λάβουν μέρος σε ένα μεγάλης εμβέλειας συνέδριο για τον άγιο εκκλησιαστικό άνδρα και θεολόγο, τον ικανό ρήτορα, τον μέγα ομνιστή.

Το συνέδριο αρχίζει τις εργασίες του με την κεντρική ομιλία του καθηγητή του Πανεπιστημίου του Κέμπριτζ Richard Hunter, προέδρου του Συμβουλίου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Καθηγητές από πανεπιστήμια της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αυστραλίας ενώνουν τις επιστημονικές τους δυνάμεις για να παρουσιάσουν τα θεολογικά, μνιογραφικά, φιλολογικά και λοιπά έργα του Ευσταθίου. Επιχειρούν να εξηγήσουν τη γλώσσα του, τις επιρροές του, τη μέθοδο του. Αναζητούν οικονομικά, κοινωνικά και δικαίκα μεγέθη που υπάρχουν διάσπαρτα στο έργο του και φυσικά ασχολούνται με τις διαδρομές της χειρόγραφης παράδοσης των κειμένων του στην πορεία των αιώνων.

Άγιος Ευστάθιος αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

Υπερέβη διά των γνώσεών του πάντα τους συγχρόνους

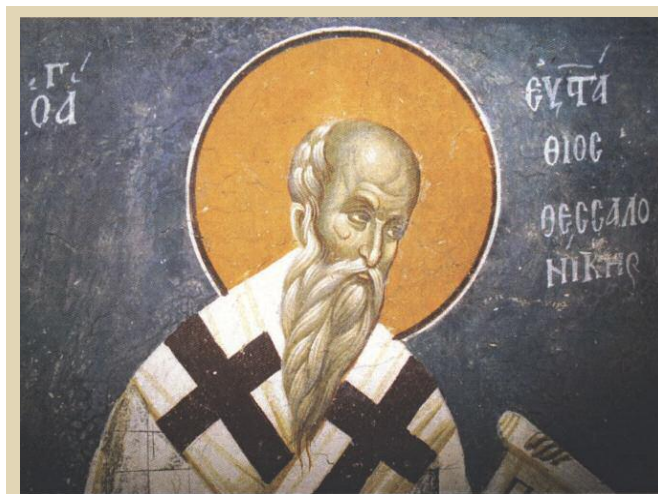
Αποσπάσματα από κείμενα που έγραψαν για τον Άγιο Ευστάθιο Θεσσαλονίκης ο γερμανός βυζαντινολόγος Καρλ Κρουμπάχερ (1856-1909), ο καθηγητής Θεολογίας Κωνσταντίνος Μπόνης (1905-1990) και ο βυζαντινολόγος καθηγητής πανεπιστημίου Φαίδων Κουκουλές (1881-1956)

Ένας οξυδερκής πολιτικός ανήρ

Ο Ευστάθιος είναι εις των ολίγων Βυζαντινών, υπέρ του οποίου χάρις εις τα εις Όμηρον αυτού σχόλια θερμότερον ωμίλησαν οι κλασσικοί φιλόλογοι. Αλλ' είναι πολύ σπουδαιότερος απλού σχολιαστού ο ανήρ και πολύ ανώτερος απλού λογίου του σπουδαστηρίου.

Όσοι ιδία μελετούν τον βυζαντινόν πολιτισμόν και τα βυζαντινά γράμματα θ' αναγνωρίσουν ότι ο Ευστάθιος υπήρξεν ανήρ σπουδαίος, σημαντικήν καταλαβών θέσιν και εν τω αιώνι αυτού καθόλου διά της προσωπικότητός του. Ούτος εξεταζόμενος αποδεικνύεται οξυδερκής πολιτικός ανήρ, διαφωτίζων ημάς διά των περί συγχρόνου ιστορίας συγγραμμάτων του περί σπουδαίας εποχής του βυζαντινού αιώνος θεολόγος ομοίως ευπαρησάστος τον θαυμασμόν ημών κινών διά το θάρρος, μεθ' ου καταπολεμεί την διαφθοράν του μοναστηριακού βίου, και διά την ζωηρότητα μετά της οποίας προ των οφθαλμών ημών φέρει την ηθικήν της εποχής του εικόνα: τέλος λόγιος ανήρ, ο οποίος αν και ενεργητικώτατα κοινωνήσας του πολιτικού εκκλησιαστικού και κοινωνικού βίου της εποχής του, υπερέβη διά των γνώσεών του πάντας τους συγχρόνους και κατέλαβεν εις την ιστορίαν της ελληνικής φιλολογίας θέσιν λίαν αξιοσημείωτον. Εάν ούτω κριθή ο Ευστάθιος, τότε εξέρχεται πλέον εκ της οικιλικής ατμόσφαιρας, εις την οποίαν έζησαν τόσοι άλλοι ακάρηως την σοφίαν γεωργήσαντες σχολιασταί, και παρίσταται ενώπιον ημών όχι τόσοσιν εις τον στενόν φιλολογικόν κλάδον όσον εις την ιστορίαν του πολιτισμού και των γραμμάτων της εποχής του πλείστον σημαίνων ανήρ, συμπαθής και εις το νεώτερον ημών αίσθημα ακόμη.

Τα υπό του Ευσταθίου καταλειφθέντα συγγράμματα διαιρούνται εις δύο διαφόρους κατά τον χρόνον της συγγραφής και το περιεχόμενον ομάδας, ήτοι τα εις τα σχόλια εις τους αρχαίους συγγραφείς, τα οποία συνεγράφησαν εν Κωνσταντινουπόλει έτι αυτού όντος, δεύτερον εις τα συγχρόνου υποθέσεως, οίον πραγματείας, λόγους, επιστολάς, τα οποία συγγράφοντα το πλείστον κατά τον χρόνον της εν Θεσσαλονίκη αρχιερατείας, αναφέρονται εις την σύγχρονον ιστο-

Έξωθεν δε μικρός τε και περιπέζιος

Ουδείς μέχρι τούδε επέστρεψε την προσοχήν αυτού εις τους λόγους τούτους του Ευθυμίου, δι' ων προσωπογραφείται ο Ευστάθιος σωματικώς. Θα εκπλαγήτε ασφαλώς, ύστερον από την μέχρι του τελείου περιγραφήν των πνευματικών του Ευσταθίου χαρισμάτων των υπό του Ευθυμίου να πληροφορηθήτε, ότι ο τόσοσν εκθιαζόμενος ούτος επίσκοπος της υμετέρας πόλεως και «παράδεισος» αρετών χαρακτηριζόμενος, «έξωθεν δε μικρός τε και περιπέζιος και οίος εξαπατήσαι και εις περιφρόνησιν παρακινήσαι τους εντυγχάνοντας» εφαινετο. Ο μικρός λοιπόν το δέμας και την εμφάνισιν περιφρονητέος Ευστάθιος υπήρχεν εν τούτοις μέγας εν τη σοφία και πελώριος εν τη αρετή και επιβλητικός εν τη εκτελέσει του καθήκοντος. Αλλά η ταπεινοφροσύνη αυτού διαφαινετο κυρίως, όταν εξήρχετο του περιβόλου της επισκοπής του. Ούτε δορυφορία, ως οι πολλοί των επισκόπων τότε συνήθιζον, ούτε οπαδοί, ούτε κόλακες πκολούθουν αυτό. Μόνον κατά τα τότε θέσμια διάκονός τις προεπορεύετο κρατών εν τη χειρί την λαμπάδα, το σύμβολον τούτου του χριστιανικού φωτός και της χριστιανικής πίστεως, διά δε τον Ευστάθιον σύμβολον άμα «της ένδον οικουρούσης λαμπρότητος και του φωτός των έργων προάγγελος».

Κωνσταντίνου Γ. Μπόνης, «Ευστάθιος Θεσσαλονίκης», Αθήνα 1958

ρίαν ή εις εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις και εις θρησκευτικήν διδασκαλίαν.

Καρλ Κρουμπάχερ, «Ιστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας», τόμος πρώτος, μετάφραση Γ. Σωτηριάδου, Επιστημονική Εταιρεία των Ελληνικών Γραμμάτων, Πάπυρος, σ. 543-544

Εις των σπουδαιότερων προδρόμων της λαογραφικής ερεύνης

Ο Ευστάθιος, ως προεδηλώθη, συστηματικός λαογράφος δεν ήτο, διά της επιμελούς εν τούτοις συλλογής πλη-

θύος λαογραφικών ειδήσεων, κατέστη εις των σπουδαιότερων προδρόμων της λαογραφικής ερεύνης, εν εποχή μάλιστα, καθ' ην των συγγραφέων τα έργα συνήθως περί κλέα ανδρών και θρησκευτικάς έριδας ποχολούντο. Αν έκαστος των Βυζαντινών συγγραφέων, απορρίπτων τας προλήψεις των χρόνων του, ειργάζετο ως ο Ευστάθιος και μας παρέδιδε το τρίτον μόνον των υπ' αυτού καταλειφθεισών ειδήσεων, θα πδυνάμεθα σήμερον να γράψωμεν πλήρες εγχειρίδιον περί του Βυζαντινού ιδιωτικού βίου, όπερ πολλά κενά εν τη ερεύνη των λαογραφικών προβλημάτων θα πδύνατο να συμπληρώσθ. Οι άνδρες όμως

εκείνοι συνήθως το σύγχρονον και λάϊκόν και κοινόν ως πασίγνωστον περιφρονούντες το αφήκαν απαρατήρητον, είμεθα δε νυν νηαγκασμένοι εκ συντριμάτων τήδε κακείσε συλλεγέντων να αναπαραστήσωμεν βίον, μεθ' ου τόσοσν άμεσοι δεσμοί μας συνδέουσι. [...]

Ο Ευστάθιος περιγράφεται ως έκων πρόσωπον σεμνόν και σχήμα εύσχημον, ως αυτοσεμνόντος άγαλμα, ως «μόνον τω φαίνεσθαι σωφρονίζων τους ορώντας», ως «νόμος έμψυχος αρετής και προς αρετήν προτρέπων ου μόνον φθεγγόμενος, αλλά και μόνον βλέπόμενος». Τοιούτος σοφός και επιβλητικός διδάσκαλος εθεωρείτο από τους μαθητάς του κανών σοφίας και δι' αυτούς ίσχυε το περί Πυθαγόρου «αυτός έφα». Διαλαθηθείσας της σοφίας του ανδρός, συνέρρεον εις την Κωνσταντινούπολιν, ίνα τον ακούσωσι, πλείστοι των φιλομαθών νέων. Η αίθουσα της παραδόσεως παρεβάλλετο προς Ακαδημειαν και Στοάν και Περίπατον, το δε πλήθος των προσερχομένων και εκ της παραδόσεως απερχομένων μαθητών προς εσμόν μελίσσων.

Φαίδωνος Ι. Κουκουλέ, «Θεσσαλονίκη Ευσταθίου, Τα Λαογραφικά», τ. Α', Αθήνα 1950, σελ. 8-9, 16

Ο σοφός και χρήσιμος ούτος ιεράρχης

Ενταύθα άξιον είναι ν' αναγράψη τις τα εξής περί Ευσταθίου υπό του Κοραή λεχθέντα: «Μικρόν ωσαύτως, αλλ' ίσως ωφελιμώτερον είναι ό,τι εσπούδασα να κάμω εις τον παραλληλισμόν της αρχαίας Ελληνικής γλώσσης και της νέας ταύτης, την οποίαν λαλούμεν σήμερον. Έλαβα το παράδειγμα από τον εξηγητήν του Ομήρου, τον Θεσσαλονίκη Ευστάθιον, και το παραγγέλλω εις όλους τους φιλόλογους του γένους, όσοι έχουσι την σοφίαν και τον ζήλον του Ευσταθίου... Ο σοφός και χρήσιμος ούτος ιεράρχης, εις τον οποίον το γένος, όταν αναλάβη, κρεώσεται να ανεγείρη εικόνας... και ό,τι μεν εξήγει την Ιλιάδα και την Οδύσσειαν προς ωφέλειαν του γένους, ο φιλογενής Ευστάθιος, περί τούτου κανείς δεν αμφιβάλει: εάν δε αληθώς ωφέλιμον έκρινε και τον παραλληλισμόν των δύο γλωσσών ή τον έκαμεν απλώς περιεργείας χάριν, τούτο δεν είναι φανερόν».

Φαίδωνος Ι. Κουκουλέ, «Θεσσαλονίκη Ευσταθίου, Τα Γράμματα», Εν Αθήναι 1953, σελ. 12